

София Филипова

РЕЧНИК
по
СТИХОЗНАНИЕ

ТРЕТО, ДОПЪЛНЕНО ИЗДАНИЕ

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР КЪМ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ	7
ПРЕДГОВОР КЪМ ВТОРОТО ДОПЪЛНЕНО ИЗДАНИЕ	13
РЕЧНИК.....	15
БИБЛИОГРАФИЯ.....	362

ПРЕДГОВОР КЪМ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ

Стихознанието е раздел в литературната наука, който остава „встрани“ от онова внимание, с което се ползват останалите литературоведски раздели.

Началният интерес към стиховедски знания у нас датира от XIX в. През първата половина на века има само частични негови прояви, свързани с дейността на първите български стихотворци. Анастас Кипиловски в речника си за непознати за българите думи към преведената от него от руски език книга на Иван Кайданов „Всеобщая история“ (1836) и Емануил Васкидович в книгата си „Перва понятия за детинско употребление“ (1847), която превежда от френски език, дават в елементарен вид кратки разяснения що е „стихотворство“. През 70-те години на XIX в., в резултат на нарасналите културни интереси на възрожденските творци, се появяват три ръководства по словесност, в които се поясняват освен въпроси на поетиката, и някои основни термини на стихознанието: „Наука за песнотворство и стихотворство“ (1871) от П.В. Оджаков, „Елементарна словесност в два курса“ (Т. I, 1873) от Т.Н. Шишков и „Ръководство за словесност“ (1874) от Д.П. Войников. И трите ръководства са създадени на основата на чужди образци (руски и френски) и са илюстрирани с примери от българската, а последното ръководство – и от старобългарската и западноевропейската литература. В най-системен вид стиховедските знания са представени от Д. Войников. И той, и П. Оджаков са първите, които разглеждат стиха на българската народна песен. Въпреки че и трите ръководства показват все още елементарно равнище на теоретична култура, те бележат и един по-висок етап в развитието на културното съзнание в Българ-

ското възраждане. В края на века излиза учебното пособие „Ръководство за стихосложението“ (1894) от Н. Начов – изградено на основата на руското издание на М. Бордовски, също с примери от българската литература, което не надхвърля обаче елементарното равнище на предхождащите го ръководства. Като продължение на интереса към същността на народната песен е публикацията на същия автор „Студия върху стихосложението на нашите народни песни“ (в „Периодическо списание“ на Българското книжовно дружество, X, 1895, кн. XIX), от която черпят сведения следващите изследователи.

Новият, XX в., започва с конкретно изследване на стиха на отделен български поет – статията „Музикалност в поезията на Яворов“ (1920) на Н. Сакъзова. (Ранната кончина на авторката попречва на намерението ѝ да проследи развитието на размерите и музикалните елементи в поезията и на други наши поети.) Съвременен метод за анализ на стихотворен текст се съдържа в статията на Р. Якобсон – „Болгарский пятистопный ямб в сопоставлении с русским“ („Сборник в чест на проф. Милетич“, 1933). През следващото десетилетие (40-те години) има две публикации – „Българският хекзаметър“ (1942) от А. Разцветников, в която се търси сходство между нашия юнашки епос и класическия хекзаметър на античната метрика, и „Изследвания върху стиха с оглед на българската поезия“ (Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, Историко-филологически факултет, кн. XXXVIII, 1942 и XXXIX, 1943) от Емануил Попдимитров – подробно проучване на структурните елементи на българската стихова система, с използване на чуждестранни (най-вече немски) теоретични източници. Методиката на автора се основава на емпирично извличане на правилата и ръководните начала от образци на българската поезия.

Първото българско стиховедско проучване, което поставя стихознанието на научни основи – чрез прилагане на статистически методи, е книгата на М. Янакиев „Българско стихознание“ (1960). В нея чрез експериментално изследване се разглеждат особеностите на българската стихова реч и се правят стиховедски анализи както на народната песен, така и на стихотворни текстове на наши поети.

За развитието на българското стихознание през последните три десетилетия на XX в. съдействат два вида изслед-

вания. Едните разглеждат стиховата организация в цялост или само някои нейни страни в поезията на един поет, като например „За поетиката на Багряна“ (1983) от Д. Колева; „Римите в поемата „Септември“ (1985) от Л. Любенов; „Стихът на Вазовата „Епопея на забравените“ (1986), „Стихът на Елисавета Багряна“ (1989) и „Яворовият свободен стих“ (1997) от Р. Кунчева; „Семантични функции на ритъма в поезията на Яворов“ (1992) от Н. Драганова; „Стихът на Атанас Далчев“ (2001) от П. Велчев и др. Други изследвания са посветени на теоретични въпроси от сферата на стихознанието с проследяване на основни моменти в развитието на българския стих – книгата „Римата и стихотворното майсторство“ (1970) от Л. Любенов, статиите „Към въпроса за стихосложението и римата на възрожденската поезия“ (1976) от К. Топалов, „Българският осмосричник. Метрика и ритмика“ (1979) и „Хорей и народни размери“ (1982) от Р. Кунчева. Я. Милчаков в книгата си „Стих и поезия“ (1990) разглежда метриката на българския стих и изяснява особености в стиховата реч на възрожденската ни поезия, на българския символизъм и пр. Приносът на П. Р. Славейков за създаването на българската метрика, стихът на Ив. Вазов (в първите му стихосбирки) и стихът на Димчо Дебелянов са предмет на разглеждане в книгата на О. Дейкова „Проблеми на българското стихосложение“ (1982). Ценни за развитието на българското стихознание са изследванията на Н. Георгиев в „Българската народна песен“ (1976), както и многобройните му анализи (и в стиховедски аспект) на лирически текстове в българската поезия. Ценно е също така и солидното експериментално изследване на фоничната структура на стиховата реч в книгата на Р. Коларов „Звук и смисъл“ (1983). Съвременен облик на стиховедската наука у нас дава и изтъкнатата стиховедка Р. Кунчева както с публикациите си върху стиха на отделни поети и метрически системи на народната песен, така и с прецизните си теоретични постановки в книгата „Стихът като възможност за избор“ (1988) и статията „Теоретични съответствия“ (1992). Теоретичното равнище на българското стихознание се повишава и от изследването на Бл. Златанов в книгата „Интенция и смисъл на стиховия текст“ (2002), в която авторът защитава гледището си за интенционално

полагане на творбата в резултат на взаимовръзката „съзнание – смисъл – текст“.

Всички тези публикации, много от които имат несъмнен принос за развитието на българското стихознание, все пак не дават основание да говорим за заслужаващо внимание в течение на две столетия към българската наука за стиха. Факт е, че стиховедите у нас са съвсем малко. В редки случаи в своите анализи или интерпретации на лирически текстове авторите насочват поглед към структурните елементи на стиха. В училищните програми почти не е отделено място за изучаване стихосложението на българските поети. Досега не е издаден и речник на стиховедските термини. Съществуващите речници на теоретиколитературните понятия наистина съдържат в по-голяма или в по-малка степен термини на стихознанието, но те са само елемент от общата номенклатура от понятия на литературознанието. Има впрочем речник от кръга на стихознанието – „Български римен речник“ (1967), съставен от Св. Иванчев, Г. Кисьов, А. Любенов и Ив. Тренев, но той е посветен само на една негова област – римите.

Предложеният „Речник по стихознание“ има задача да запълни тази празнота. Той представлява пръв опит за една сравнително пълна картина на стиховедските термини. Речникът съдържа широк понятиен регистър, който се отнася до следните основни стиховедски сфери и раздели:

Общи понятия на стихознанието (метрика, размер, метър, еквилинеарност, еквиритмичност, поетическа волност и др.); **стихосложение** (видове стихосложения: метрическо, силабическо, силаботоническо, тоническо и пр.); **антично стихосложение** (основни стъпки на античната метрика); **стих** (видове стихове); **стъпка** (видове стъпки); **фоника** (фонична организация на мерената реч: звукови повторения, евфония, какофония и пр.); **словораздел** (цезура, диереза, лейма и пр.); **строфика** (видове строфи); **рима** (видове рими от семантична, метрическа и евфонична гледна точка); **твърди форми** (видове стихотворни форми с твърдо установен обем и строфична организация: сонет, станси, рубаи, хайку и пр.). Жанрови видове на лириката с неустановени строфична организация и обем, като ода, елегия, епиграма, химн и др., не се разглеждат в речника.

В изданието са включени и някои общи понятия в литературознанието, като „поетика“, „поетически език“, „стил в литературата“, „стил в езикознанието“ и др., тъй като много често те се срещат в статиите за стихотворните термини.

В работата над речника съм използвала всички български източници по стихознание, както и най-значимите руски теоретични изследвания на стиха. Българското стихознание следва руската традиция. Ето защо най-вече полезни са ми били изследванията на руските теоретици, особено от 20-те години на ХХ в.: Б. М. Эйхенбаум – „Мелодика стиха“ (1922), Ю. Н. Тынянов – „Проблема стихотворного языка. Статьи“ (1924), В. М. Жирмунский – „Рифма. Её история и теория“ (1923), „Введение в метрику. Теория стиха“ (1925), Б. В. Томашевский – „О стихе. Статьи“ (1929), и др. Голяма част от техните постановки и теоретични изводи – плод на обстойни стиховедски проучвания, са валидни и до ден-днешен. Класификацията на римите (каквато в българската научна литература в пълнота не е правена), която предлагам в статията „Рима“, се основава на възгледите на В. Жирмунски за различните функции на римата. В помощ са ми били и изследвания от по-късно време – на: Р. О. Якобсон – „Структурата на последното Ботево стихотворение“ (1960), Г. Шенгели – „Техника стиха“ (1960), В. Е. Холшевников – „Основы стиховедения. Русское стихосложение“ (1972), „Теория стиха“ (1968), Ю. М. Лотман – „Анализ поэтического текста. Структура стиха“ (1972), М. А. Гаспаров – „Современный русский стих“ (1974), „Очерк истории русского стиха: Метрика. Ритмика, рифма, строфика“ (1984), сборник статии „Славянский стих: стиховедение, лингвистика и поэтика“ (1995) – под редакцията на М. Гаспаров, и др.

Голяма част от термините в речника са изяснени в значителни по обем статии, като някои от тях съдържат и исторически обзор.

Термините са онагледени чрез примери от българската класическа поезия и от стойностни творби на съвременни български поети. Примерите в някои от статиите (например свързаните с твърдите форми на стиха – рондо, ритурнел, виреле, одическа строфа и др.) са от руската поезия (на руски език), тъй като тези форми не се срещат в българската поезия. В статиите за античната метрика има примери в български

превод само ако в превода е спазен съответният размер на античния стих; при липса на такъв български превод като пример се използва превод на руски език, в който е следвана метрическата схема на античния оригинал (както е например при „сафическа строфа“). В останалите случаи в статиите се дават само метрическите схеми.

Надяваме се, че „Речник по стихознание“ ще бъде в помощ на учащите се (ученици и студенти) и преподавателите и ще представлява интерес за поетите и любителите на стихотворното изкуство.

Авторката

ПРЕДГОВОР КЪМ ВТОРОТО ДОПЪЛНЕНО ИЗДАНИЕ

В предговора към първото издание на „Речник по стихознание“ се пояснява, че от лирическите жанрове в него са включени само **твърдите форми**, тоест тези, които имат строго установен обем и постоянна строфична организация с определена римовка, като сонет, станси, терцина, триолет, газела, канцона, рондо, рубаят, хайку и др. Извън обсега на разглеждане са свободните жанрови форми – с неустановена строфична организация и обем, като ода, балада и пр.

В настоящето второ, допълнено издание са прибавени едни от най-важните лирически жанрове със свободна форма и структура, вплътили бележити образци на световната поезия – **химн, псалом, песен, елегия, епиграма, епиталама, балада, ода, епопея, поема и др.** Освен това са включени и понятия от лирическата сфера, родствено свързани със стихотворното изкуство – **лирика, лиризъм, лиро-епос, лирическо отстъпление, лирически герой, лирическа драма, роман в стихове, поезия и проза**, и др. Специално внимание е отделено на старобългарското стихознание – с понятията **старобългарско стихосложение, гранесие, тропар**.

Разглеждайки мястото на речника в живота на всеки човек, в предговора си към езиковия и енциклопедичен речник на „Ашет“ Роланд Барт пише: „Всяка дума е като кораб, сякаш е затворена в себе си, здраво бронирана, но всъщност лесно превръща в отпавна точка, изплъзва се към други думи, други образи, други желаня: ето че речникът се сдобива с поетична функция“.

Тези думи са казани по повод на друг вид речник, но общото е очевидно – едни понятия водят към други, те – към трети – четвърти – пети (за това служат препратките), и накрая пред нас се разкрива богатата картина на стихотворното изкуство, което ни води към света на поезията. Стига да умеем да пътуваме с кораба.

Авторката

— А —

АБЕЦЕДАР (от лат. abecedarius – дума, съставена от първите четири букви на латинската азбука: a, b, c, d)

1. Средновековно стихотворение, всеки стих на което започва с поредната буква на азбуката (представлява азбучен **АКРОСТИХ**). Броят на стиховете се определя от броя на буквите в азбуката. Абецедар е например едно от първите старобългарски стихотворения „Азбучна молитва“ от Константин Преславски, чиито начални букви на всеки стихов ред съставляват глаголическата азбука. Например:

Азъ словомъ симъ молю ся Богоу:
 Боже всеіа твари зиждителю
 Видимымъ и невидимымъ!
 Господа Доуха посъли живоущааго,
 Да въдъхнеть въ сръдце ми слово.
 Еже боудеть на оуспехъ въсемъ
 Живоущимъ въ заповедьхъ ти:

...

2. Списък на букви в техния азбучен ред. В стари ръкописи или на камък буквите в списъците понякога са дадени заедно със своите названия. Най-важни за славистиката са глаголическите абецедари, въз основа на които се възстановяват първоначалният състав, броят, редът, цифровата стойност, названията и гласежът на буквите в азбуката, създадена от Константин-Кирил и Методий. Най-древни глаголически абецедари са Преславският (X в.), Парижкият (XI–XII в.) и Мюнхенският (XII в.).

АДОНИЕВ СТИХ (стгрц. от собств.)

Стих в античната метрика по името на обожествения герой Адонис (в негова чест на специални тържества са се пеели химни, наречени Адонии). Представлява катаlecticен петсричен стих – дактил и хорей (,UU,U). Използва се в заключителния стих на САФИЧЕСКАТА СТРОФА.